

<https://doi.org/10.26565/2218-2470-2023-13-07>

УДК 339.98-042.3:338.439.05-044.372(477)

Литовченко Артем Дмитрович

кандидат соціологічних наук, доцент,

доцент закладу вищої освіти кафедри політичної соціології

соціологічного факультету

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,

майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна,

e-mail: a.d.litovchenko@karazin.ua, <https://orcid.org/0000-0002-1439-5213>

ВПЛИВ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОДОВОЛЬЧОЇ КРИЗИ НА ГЛОБАЛІЗОВАНИЙ СВІТ

Статтю присвячено оглядовому узагальненню основних ефектів продовольчої кризи в Україні, спричиненої російським вторгненням, щодо світової ситуації у продовольчій сфері. Автор дає системний нарис макrorівня впливу війни Росії проти України на проблематику голоду, доступу до здорової їжі, перспектив дестабілізаційних процесів у сфері виробництва та постачання продуктів харчування. Розглядаються найбільш значущі аспекти впливу бойових дій на виробництво сільськогосподарчої продукції Україною та на її експортування. Аналізуються наслідки в сфері глобального ціноутворення на продовольчих ринках, світової боротьби із голодом у різних країнах. Світова продовольча криза, що розпочалася задовго до російського вторгнення, перетворилася на важіль глобальної політичної боротьби. Незважаючи на часткове вирівнювання процесів у сфері світового забезпечення продовольчими безпеки у 2023 році, про повернення до показників початку 2022 року говорити ще не можна. Висвітлюються загальні моменти функціонування Чорноморської зернової ініціативи та розглядаються наслідки зриву її функціонування. Автор зазначає неоднозначність кейсу із Чорноморською зерновою ініціативою; ця неоднозначність ілюстрована позицією п'яти східноєвропейських країн, на вимогу яких Єврокомісія обмежила продаж українського зерна на їхніх територіях. Цей кейс спричиняє репутаційні втрати для України на додаток до прямої шкоди, завданої російським вторгненням. Залежність глобальної ситуації у сфері продовольчої безпеки від політичних інтриг та нюансів додатково ускладнює процес подолання продовольчих проблем. Фіксується наростання кризових процесів у дотичних до продовольчої сфери полях та неоднозначність позицій окремих європейських держав щодо кризи експортування українських зернових. Зроблено висновок про масштабну шкоду, що було завдано стабільності світового продовольчого ринку прямими та побічними наслідками війни в Україні, та про негативні перспективи цього проблемного поля.

Ключові слова: *продовольча криза, FUSILLI, Чорноморська зернова ініціатива, голод, війна в Україні, Євросоюз, Африка.*

Як цитувати: Литовченко А. Д. Вплив української продовольчої кризи на глобалізований світ // SOCIOPROSTIR: міждисциплінарний електронний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи. 2023, № 13. С. 55–60. <https://doi.org/10.26565/2218-2470-2023-13-07>

In cites: Lytovchenko, A. (2023). The impact of the Ukrainian food crisis on the globalized world. *SOCIOPROSTIR: the interdisciplinary online collection of scientific works on sociology and social work*, 13, 55-60. <https://doi.org/10.26565/2218-2470-2023-13-07> [in Ukrainian].

Бойові дії на території України наприкінці лютого 2022 р. різко погіршили світову продовольчу ситуацію. Реальними та відчутними стали перспективи стрімкого зростання і так завищених світових цін на продовольство. Зупинка українського експорту після початку військового конфлікту призвела до того, що Індекс продовольчих цін FAO, який відстежує світові ціни на продовольчі товари, що найбільше продаються у світі, у березні 2022 року досяг найвищого рівня з моменту початку реєстрації в 1990 році. Повільне падіння цього індексу протягом дев'яти місяців 2023 року не може наблизити світ до довоєнної ситуації.

Вторгнення Росії в Україну стало останньою краплею в глобальній продовольчій кризі, що наростає. Глобальний попит після пандемії, екстремальні погодні умови, скорочення запасів продовольства, високі ціни на енергоносії, вузькі місця у ланцюжках постачання, а також експортні обмеження та податки створюють навантаження на продовольчий ринок протягом двох років. Нещодавній збіг усіх цих факторів на тлі вторгнення Росії в Україну є безпрецедентним і спричинив різкий стрибок цін на продовольство в усьому світі. Головним чином така ситуація характерна для країн, що розвиваються. У екстремальних випадках продовольча інфляція зросла на сотні пунктів. Наприклад, у Лівані, який сильно залежить від імпорту продовольства (зокрема більшої частини пшениці з України), з 2020 року індекс цін зріс на понад 3500 процентних пунктів. У багатьох країнах, що розвиваються, саме продукти харчування є однією з основних категорій у загальному індексі споживчих цін, яку економісти використовують для розрахунку загальної вартості життя людей. Зростання цін на основні продукти харчування вже викликало протести в країнах по всьому світу, включаючи Аргентину, Індонезію та Грецію. В Ірані влітку 2022 року протестувальники вийшли на вулиці після того, як ціни на основні продукти з борошна зросли на 300%

У 2021 році 36 із 55 країн, які опинилися в умовах продовольчої кризи, відчували залежність від експорту з України на рівні десяти відсотків їхнього загального обсягу імпорту пшениці. Причому деякі країни імпортували пшеницю виключно з України. За даними Міністерства аграрної політики та продовольства України, експорт зерна становив, як правило, шість мільйонів тон на місяць. У 2022 році у березні було експортовано всього 322 000 тон, у квітні – 970 000 тон, у травні – 1,2 млн. тон, а у червні – трохи більше одного млн. тон. Статистика 2023 року поки що демонструє помітне (майже на третину) падіння експорту порівняно із аналогічним періодом минулого року. За даними Державної служби статистики України, на 1 січня 2022 року загальна потужність сховищ дорівнювала 75 млн. тон. Враховуючи потужності в районах з активними бойовими діями, доступними були лише 60,9 млн. тон ємностей для зберігання.

За даними Міністерства аграрної політики та продовольства України, станом на 2 червня 2022 року ярими культурами було засіяно 14,2 млн. га, що на 19,4 відсотка менше показника у 2021 році. Незважаючи на додаткове повернення деяких українських територій у результаті року воєнних дій, у 2023 році ситуація принципово не змінилася. FAO прогнозує загальне зростання виробництва зернових у 2023 році порівняно з 2022 меншим, ніж на 1 відсоток.

Крім того, внаслідок вторгнення у 2022 році зупинилася робота у колись жвавих чорноморських портах України та спорожніли поля; 2023 року після зриву угоди в рамках Чорноморської зернової ініціативи українські порти зазнавали обстрілів. Також були обмежені та експортні можливості Росії. На ці дві країни припадала чверть світового експорту пшениці та одна п'ята експорту ячменю та кукурудзи, а також більше половини експорту олії. З них надходить приблизно одна восьма від усіх споживаних у світі калорій.

Не доводиться дивуватися тривожним прогнозам: так, експерти Служби Геллапа припускають, що до 2030 року кількість хронічно недоїдаючих складатиме майже 600 мільйонів осіб – і це буде на 23 мільйони більше, ніж за відсутності війни Росії проти України.

Важливо, що ціни продовольство зростають і натомість інших значних труднощів у світовій економіці. Інфляція посилюється; зміна клімату створює загрозу для виробництва в багатьох сільськогосподарських регіонах світу через зростання кількості посух, повеней, випадків спеки та лісових пожеж.

Крім зриву виробництва та постачання продовольства (в основному з України), війна також завдає шкоди світовому виробництву продовольства, торкаючись випуску добрив, які й без того обходяться дорожче через зростання цін на енергоносії. Росія та Україна є найбільшими виробниками калійних підживлень для сільськогосподарських культур; через війну ціни на них злетіли.

В умовах військового конфлікту відбувається перерозподіл ресурсів та зміна світових торгових потоків. Уповільнення чи зупинення виробництва в Україні впливає на глобальні ланцюжки поставок, змушуючи компанії та країни шукати альтернативні джерела та ресурси. Це вже призводить до підвищення цін, скорочення запасів та зміни стратегій виробництва у різних галузях.

Війна в Україні спричинила додаткові, непрямі чинники посилення продовольчої кризи. Крім прямої шкоди сільському господарству України, окрім прямого падіння постачання зернових та олійних культур до країн Європи, Азії, Африки, піднялися ціни на нафту та природний газ. Це, відповідно, призвело до підвищення транспортних витрат, які відіграють велику роль у вартості сільгосппродукції, що експортується, і азотних добрив, у виробництві яких природний газ займає ключове місце.

Збитки у сільському господарстві, обмеження експорту та нестабільність постачання призвели до коливань цін на зерно та інші продукти, впливаючи на світову продовольчу безпеку. Спочатку військові дії створили несприятливе середовище для виробництва та розподілу продуктів харчування. Евакуація, переміщення населення та пошкодження інфраструктури сільського господарства призвели до порушення ланцюжків постачання продуктів усередині країни. Значні труднощі у забезпеченні доступу до продуктів харчування виникли у зонах бойових дій серед біженців, створюючи нерівномірність у розподілі продовольства.

Сільське господарство зіткнулося із серйозними втратами внаслідок руйнувань на земельних угіддях, що використовуються для виробництва сільськогосподарських культур. Військові дії призвели до евакуації фермерів, втрати насіння та обладнання.

Постраждали райони, які раніше служили джерелом продуктів, стали менш здатними забезпечувати себе та навколишні регіони продовольством, погіршуючи ситуацію з харчовою безпекою.

Одним із критичних аспектів харчової нерівності в умовах військового конфлікту є зростання цін на продукти харчування. Втрати в сільському господарстві, переривання в ланцюжках постачання та загальна економічна криза призвели до збільшення вартості продовольства.

Події в Україні серйозно вплинули на світову зернову індустрію. Чорноморська зернова ініціатива, спрямована на збільшення постачання зерна з України, спочатку стикалася з труднощами через воєнні дії, а влітку 2023 року Росія вийшла з неї. При цьому навіть незважаючи на постійні труднощі та перешкоди, Чорноморській зерновій ініціативі вдалося стабілізувати ситуацію на світовому ринку продовольства. Зазначене в 2023 році зниження індексу цін FAO, нехай і повільне, але все ж таки оптимістичне, багато в чому стало результатом дії саме Чорноморської зернової ініціативи. Після виходу з неї Росії Україна спробувала у партнерстві з Туреччиною та іншими країнами знайти способи експортування продовольства, що компенсують. Однак Росія стала атакувати чорноморські порти України, в тому числі бункери зберігання зерна і танкери, що його перевозять; Обсяг збитків від цих атак оцінюють по-різному, але очевидно, що вони посилюють дестабілізаційні процеси на продовольчому ринку. Додатковим чинником посилення кризи у постачанні продовольства стало рішення Єврокомісії обмежити продаж українського зерна у Польщі, Словаччині, Угорщині, Румунії та Болгарії на прохання урядів цих держав. 15 вересня 2023 року обмеження було знято, проте Польща, Угорщина та Словаччина запровадили власні ембарго на українське зерно, та почали поширювати обмеження на інші продукти з України. Причиною була його дешевизна, через яку зазнавали збитків фермери перерахованих держав. Крім очевидних збитків українському експорту від обмежень, необхідно враховувати й репутаційні втрати: політики країн, які запровадили обмеження на продаж українського зерна, неодноразово публічно наполягали, що українське зерно не йде в африканські країни, а осідає в Євросоюзі, тим самим фактично підтверджуючи звинувачення з боку РФ, які вона декларувала як основну причину виходу із Чорноморської зернової ініціативи.

Всі ці деталі змушують визнати, що, крім прямого впливу російської агресії проти України на поглиблення продовольчої кризи, має місце і побічно спричинена агресією масштабна дестабілізація продовольчої ситуації у світі за рахунок фактичного обвалення системи міжнародної довіри у цій сфері. Продовольство – максимально «чутлива» тема у світі, де сотні мільйонів голодують. І розколи, що вносяться війною у світові відносини, що склалися на продовольчому ринку, завдають шкоди не менш масштабної, ніж зниження врожаїв і підвищення цін на зерно, паливо чи добрива.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Global cereal production forecast unchanged from last month, utilization and trade up, and stocks down but still foreseen to reach an all-time high : FAO. URL: <https://www.fao.org/worldfoodsituation/csdb/en/> (дата звернення: 01.10.2023).

2. Russia's War on Ukraine's Grain and Global Food Supply, in Five Myths // GLOBAL ENGAGEMENT CENTER. AUGUST 17, 2023. URL: <https://www.state.gov/russias-war-on-ukraines-grain-and-global-food-supply-in-five-myths/> (дата звернення: 01.10.2023).

3. UGA forecast a harvest of 68 MMT of grains and oilseeds in 2023 : UGA. URL: <https://uga.ua/news/uza-otsinyuye-novij-vrozhaj-v-2023-rotsi-na-rivni-68-mln-t-zernovih-ta-olijnih/#undefined> (дата звернення: 01.10.2023).

4. Війна в Україні спричинить недоїдання ще 23 млн людей у світі : Агропортал. 09.09.2023. URL: <https://agroportal.ua/news/mir/cezerez-viynu-v-ukrajini-shche-23-mln-lyudey-budut-nedojidati> (дата звернення: 02.10.2023).

5. ЄС: Зупинка зернової угоди й атака на порти загрожує світу продовольчою кризою : Агропортал. 21.07.2023. URL: <https://agroportal.ua/news/ukraina/yes-zupinka-zernovoji-ugodi-y-ataka-na-porti-zagrozhuje-svitu-prodovolchoyu-krizoyu> (дата звернення: 02.10.2023).

Стаття надійшла до редакції 05.10.2023.

Стаття рекомендована до друку 15.11.2023.

Lytovchenko Artem

PhD (Sociology), Associate Professor,
Associate Professor Higher Education Institution
of Political Sociology Department, School of Sociology,
V. N. Karazin Kharkiv National University,
4, Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine,
e-mail: a.d.litovchenko@karazin.ua,
<https://orcid.org/0000-0002-1439-5213>

THE IMPACT OF THE UKRAINIAN FOOD CRISIS ON THE GLOBALIZED WORLD

The article is devoted to an overview of the main effects of the food crisis in Ukraine, caused by the Russian invasion, in relation to the world situation in the food sector. The author gives a systemic outline of the macro-level impact of Russia's war against Ukraine on the problems of hunger, access to healthy food, prospects for destabilization processes in the sphere of food production and supply. The most significant aspects of the influence of hostilities on the production of agricultural products in Ukraine and on its export are considered. We are analyzing the consequences in the field of global pricing on food markets, the global fight against hunger in different countries. The global food crisis, which began long before the Russian invasion, has turned into a lever of global political struggle. Despite the partial leveling of processes in the field of global food security in 2023, it is not yet possible to talk about a return to the indicators of the beginning of 2022. We highlight the general aspects of the operation of the Black Sea Grain Initiative and the consequences of the disruption of its operation are considered. The author notes the ambiguity of the case with the Black Sea Grain Initiative; this ambiguity is illustrated by the position of five Eastern European countries, at whose request the European Commission limited the sale of Ukrainian grain on their territories. The dependence of the global situation in the field of food security on political intrigues and nuances further complicates the process of overcoming food problems. This case causes reputational damage to Ukraine in addition to the direct damage caused by the Russian invasion. It records the growth of crisis processes in the fields related to the food sphere and the ambiguity of the positions of individual European states regarding the crisis of Ukrainian grain exports. We made a conclusion about the large-scale damage caused to the stability of the world food market by direct and indirect consequences of the war in Ukraine, and about the negative prospects of this problematic field.

Key words: *food crisis, FUSILLI, Black Sea Grain Initiative, famine, war in Ukraine, European Union, Africa.*

REFERENCES

1. Global cereal production forecast unchanged from last month, utilization and trade up, and stocks down but still foreseen to reach an all-time high. *FAO*. Retrieved from <https://www.fao.org/worldfoodsituation/csdb/en/>.
2. Russia's War on Ukraine's Grain and Global Food Supply, in Five Myths. *GLOBAL ENGAGEMENT CENTER*. AUGUST 17, 2023. Retrieved from <https://www.state.gov/russias-war-on-ukraines-grain-and-global-food-supply-in-five-myths/>.
3. UGA forecast a harvest of 68 MMT of grains and oilseeds in 2023. *UGA*. Retrieved from <https://uga.ua/news/uza-otsinyuye-novij-vrozhaj-v-2023-rotsi-na-rivni-68-mln-t-zernovih-ta-olijnih/#undefined>.
4. The war in Ukraine will cause malnutrition for another 23 million people in the world *Agroportal*. 09.09.2023. Retrieved from <https://agroportal.ua/news/mir/chez-viynu-v-ukrajini-shche-23-mln-lyudey-budut-nedovidati> [in Ukrainian].
5. EU: Suspension of the grain agreement and attack on ports threatens the world with a food crisis *Agroportal*. 21.07.2023. Retrieved from <https://agroportal.ua/news/ukraina/yes-zupinka-zernovoji-ugodi-y-ataka-na-porti-zagrozhuje-svitu-prodovolchoyu-krizoyu> [in Ukrainian].

The article was received by the editors 05.10.2023.
The article is recommended for printing 15.11.2023.